Analyysi

Onko Suomi samalla tiellä kuin Japani?

Suomen talous | 09.06.2016 | Sami Oinonen, Helvi Kinnunen

KIRJOITTAJAT



Sami Oinonen
Vanhempi ekonomisti



Helvi Kinnunen

Suomi on nyt keskellä samanlaisia ongelmia, joiden kanssa Japani on paininut jo toista vuosikymmentä. Väestö ikääntyy, eikä hidas talouskasvu tuota tarpeeksi rahoitusta paisuvien julkisten menojen kattamiseksi. Julkisen talouden velkaantuminen uhkaa kasvaa kestämättömäksi. Suomen talouspolitiikan kannalta Japanin tilanteen tarkastelu korostaa rakenteellisten toimien merkitystä. Jos päätökset talouden rakenteen uudistamisesta jäävät pitkälle tulevaisuuteen, siitä voi aiheutua kasvu- ja työllisyysmenetyksiä, joiden kustannukset Japanin kokemusten perusteella voivat muodostua suuriksi.



Kaksi maata samanlaisten kysymysten äärellä

Teollistuneista länsimaista väestön ikääntyminen on edennyt pisimmälle Japanissa. Suomi puolestaan vanhenee parhaillaan kovaa vauhtia, ja väestöennusteiden mukaan ikääntyneiden suuri osuus jää talouden perusominaisuudeksi jokseenkin pysyvästi.

Kun väestö vanhenee, julkiset menot ja valtion velkaantuminen kasvavat samalla, kun kansantalouden tuotantopotentiaali pienenee. Japani on ollut heikossa tilanteessa kohdatessaan ikääntymisen ongelmat, sillä maan 1990-luvun velkakriisi ja rahoitusmarkkinoiden ongelmat ovat pitäneet julkisen talouden syvästi alijäämäisenä jo yli 20 vuoden ajan. Tänä aikana maa ajautui myös pitkittyneeseen deflaatioon.[1]

Japani on joutunut vaikeaan kierteeseen, jossa ikääntyvä väestö, kasvava alijäämä ja velkasuhde luovat talouteen epävarmuutta ja pessimismiä. Velkakestävyyden saavuttaminen on mittava haaste maan taloudelle.

Suomen kannalta on kiinnostavaa arvioida, miten väestön ikääntyminen on muuttanut Japanin taloutta. Olisiko Suomella opittavaa Japanin kokemuksista?

Suomessa väestörakenne 15 vuoden päästä samankaltainen kuin Japanissa nyt

Japanissa väestön kehitys on ollut monelta osin samanlaista kuin Suomessa. Sodan jälkeen syntyneet ikäluokat olivat Japanissa suuria, jopa suhteellisesti suurempia kuin Suomessa. Syntyvyys väheni molemmissa maissa 1950-luvun lopulta lähtien jatkuvasti. Suomessa syntyvyys hiipui erityisesti 1970-luvulla, ja lisäksi muuttoliike Ruotsiin pienensi 1970-luvun alussa syntyneitä ikäluokkia. Myöhemmin syntyvyys elpyi Suomessa jonkin verran, kun taas Japanissa se jatkoi pienenemistään. Samanaikaisesti molemmissa maissa elinikä kasvoi.

Suomen väestörakenne on tällä hetkellä selvästi suotuisampi kuin Japanin. Tämä johtuu runsaamman syntyvyyden ohella siitä, että elinikä ei ole Suomessa yhtä pitkä kuin Japanissa ja ennen kaikkea siitä, että maahanmuutto on Suomessa lisääntynyt tuntuvasti, kun taas Japanissa se on ollut hyvin vähäistä. Väestöennusteen mukaan Suomen väestön rakenne näyttää kuitenkin noin 15 vuoden kuluttua – eli 2030-luvun taitteessa – muistuttavan Japanin tämänhetkistä väestörakennetta (taulukko). Tällöin yli 65-vuotiaiden suhteellinen osuus väestöstä on molemmissa maissa jokseenkin sama. Myös mediaani-ikä ja vanhushuoltosuhde ovat ennusteiden mukaan Suomessa vuonna 2030 keskimäärin samat kuin Japanissa tällä hetkellä. Toki erojakin on. Esimerkiksi lasten suhteellinen osuus on Suomessa suurempi ja vastaavasti parhaassa työiässä olevien määrä jonkin verran pienempi.

Taulukko

Vanhojen ikäluokkien osuus väestöstä, mediaani-ikä, huoltosuhde, eliniänodote eri ikäisenä

		Suomi				Japani			
		1980	***2015***	***2030***	***2050***	***1980***	***2015***	***2030***	***2050***
Ikääntyneiden osuus väestöstä, %									
60+		16,4	27	31,3	33,1	12,8	33,1	37,3	42,5
65+		12	19,7	25,4	27	9	26,3	30,4	36,3
80+		1,8	5,1	8,6	11,1	1,4	7,8	12,7	15,1
Mediaani-ikä		32,8	42,5	44,4	45,1	32,6	46,5	51,5	53,3

Lähteet: YK ja Suomen Pankki.

Vanhojen ikäluokkien osuus väestöstä, mediaani-ikä, huoltosuhde, eliniänodote eri ikäisenä								
Huoltosuhde, %								
Lapset	30	25,8	25,8	25,1	35	21,1	21,3	24,3
Ikääntyneet	17,7	31,8	42,8	46,3	13,4	43,3	53,1	70,9
Yhteensä	**47,7**	**57,6**	**68,6**	**71,4**	**48,4**	**64,4**	**74,4**	**95,2**

Lähteet: YK ja Suomen Pankki.

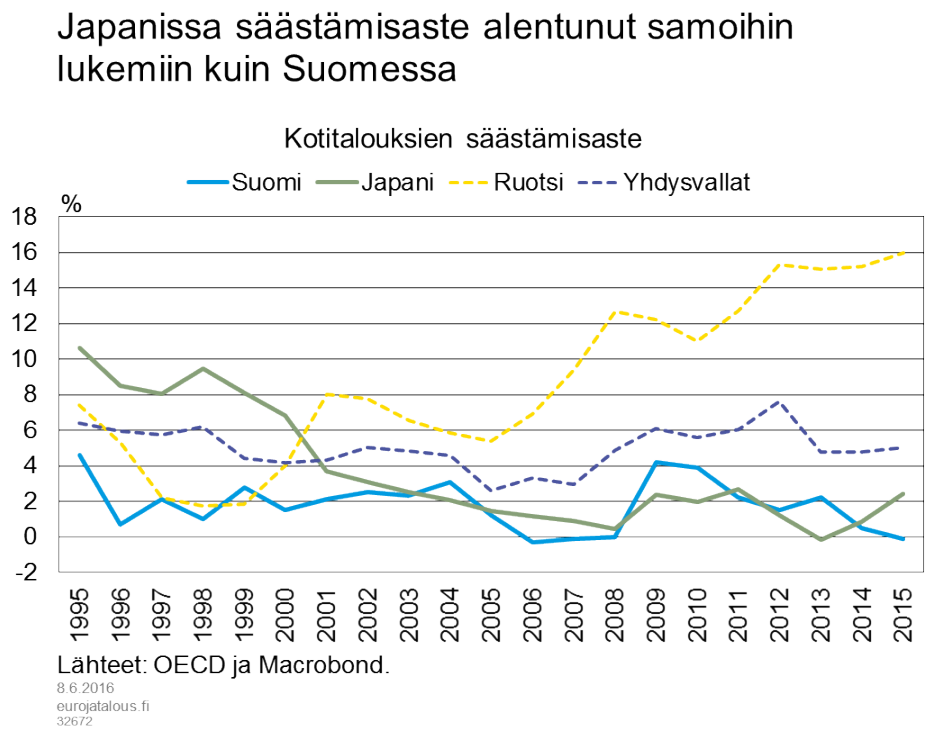
Väestön nopean ikääntymisen vaiheeseen ajoittuneet talouden muutokset antavat mahdollisuuden tarkastella Japanin talouden kehitystä Suomen parin seuraavan vuosikymmenen kehityssuuntien näkökulmasta. Se, mitä jälkiä väestön ikääntyminen on Japanin talouteen jättänyt, ei ole kuitenkaan helposti arvioitavissa. Talouksissa on ollut taantuman aikana menossa väestön kehityksestä riippumattomia kehityslinjoja, kuten globaalisti hidas tuottavuuden kasvu ja yritysten vähäiset investoinnit. Seuraavissa tarkasteluissa Suomen talouden vertailukohtana ovatkin Japanin ohella myös Ruotsi ja Yhdysvallat, joissa väestön ikääntyminen ei ole ollut kasvua hidastava tekijä.

Ikääntyminen hidastanut elintason nousua

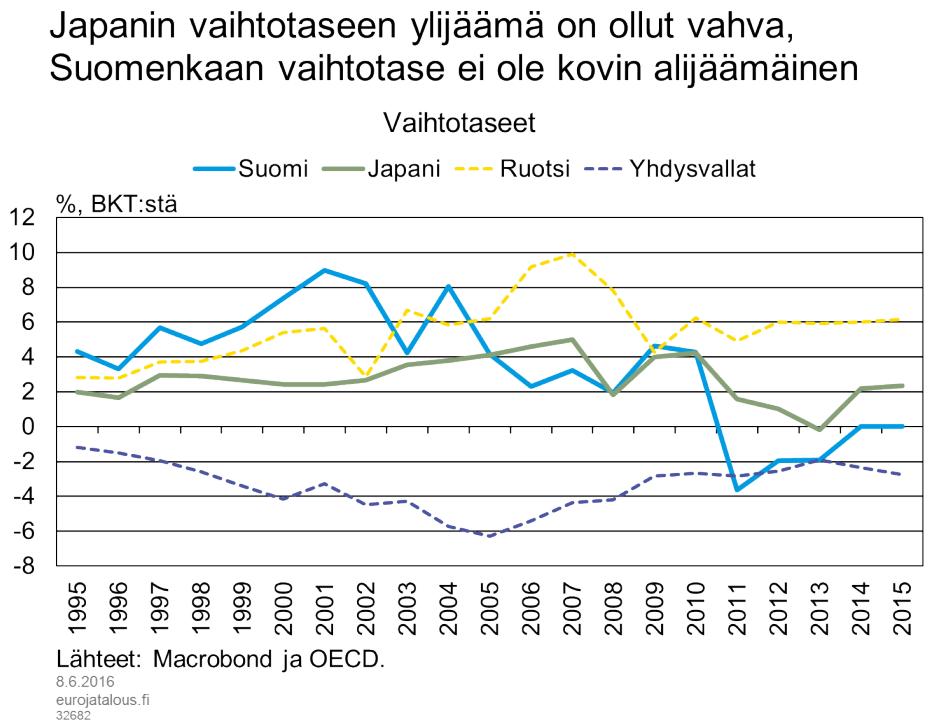
Japanin pitkälle edennyt väestön ikääntyminen näkyy taloudellisen hyvinvoinnin kehityksessä. Jos tarkastellaan henkeä kohti lasketun BKT:n määrän kasvua, Japani on jäänyt kuluneen 20 vuoden aikana jälkeen selvästi paitsi Suomesta myös Ruotsin ja Yhdysvaltojen kehityksestä (kuvio 1). Henkeä kohti lasketulla BKT:llä mitattuna Suomen elintaso on noussut 1990-luvun puolivälistä noin 40 %, kun Japanissa nousu on ollut noin 15 %. Suhteellista etumatkaa Suomi on menettänyt taantuman aikana lähes 10 prosenttiyksikköä.

Vertailuja vääristävät jonkin verran väestörakenteen erot. Jos verrataan tilannetta suhteessa työikäiseen väestöön, Japanin tuotannon kehitys ei juuri ole jäänyt jälkeen Yhdysvaltain kehityksestä (kuvio 2).[2] Vuoden 2008 jälkeen työikäistä kohden mitattu talouskehitys on ollut Japanissa vertailumaihin nähden myönteinen. Suomessakin ikääntyneiden määrän kasvu selittää osin henkeä kohti lasketun BKT:n heikkoa kehitystä mutta vain pieneltä osin.

Kuvio 1.



Kuvio 2.



Japanissa tuottavuuden vuotuinen kasvu on ollut jo pitkään suunnilleen alle prosentin. OECD:n

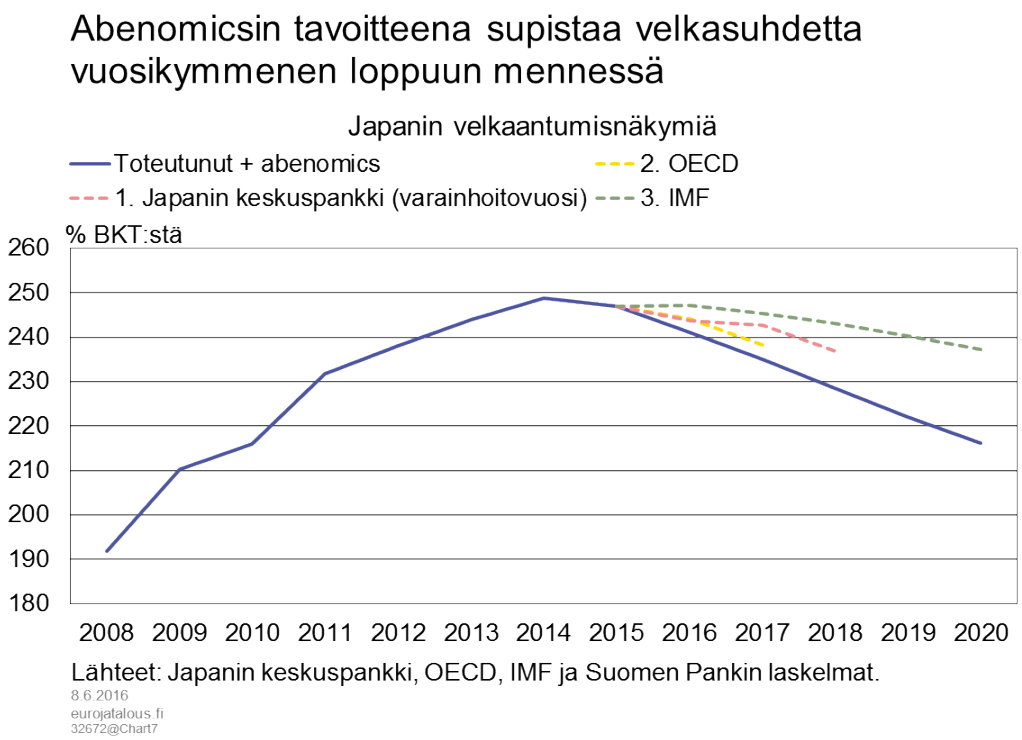
laskelmien mukaan Japanin pääsy 2 prosentin vuotuisen BKT:n kasvuvauhtiin edellyttäisi, että tuottavuus kohenisi 3,3 prosentin vuosivauhtia.[3] Suomessa tuottavuuden vuosimuutos on ollut keskimäärin hieman negatiivinen vuoden 2008 jälkeen ja sen kasvunäkymät ovat heikkoja. Pitkän aikavälin kasvuarvioissa tuottavuuden vuosittaiseksi kehitysvauhdiksi Suomessa jää noin 1 prosenttiyksikkö siitä huolimatta, että eri toimialojen sisällä tuottavuuden oletetaan kohenevan keskimääräistä historiallista vauhtiaan.[4] Hitaaseen kehitykseen vaikuttaa se, että väestön vanhetessa tuotantorakenne painottuu palvelualoille, joilla tuottavuus tyypillisesti on keskimääräistä pienempi. Tällöin koko talouden tasolla tuottavuuden kohenemisesta aiheutuva kasvuvaikutus uhkaa jäädä aiemmin koettua heikommaksi.

Yritykset rahoitusylijäämäisiä Japanissa ja Suomessa

Kansantalouden eri sektoreiden kehitys osoittaa, että Suomen kotitalouksien ja yritysten rahoitustasapaino on noudattanut pitkälle samaa kehityslinjaa kuin Japanissa. Huomiota kiinnittää erityisesti yritysten taseen kehitys. Suomessa yritykset ovat olleet ylijäämäisiä 1990-luvun puolivälistä lähtien (kuvio 3). Investointi on ollut vähäistä taantumavuosina. Myös Japanissa yritykset ovat olleet rahoituksellisesti ylijäämäisiä, kun investoinnit kotimaahan ovat olleet vähenemään päin.

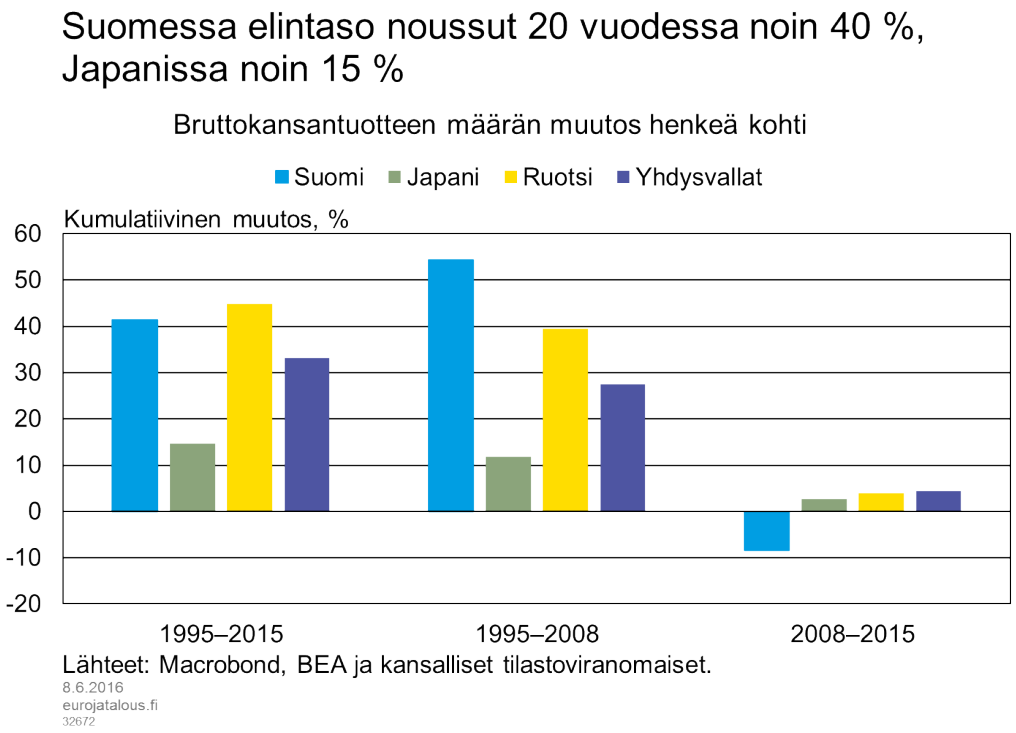
Yritysten vahvasta taseesta kertoo se, että Japanissa yksin käteisvarojen määrä on ylittänyt korollisen velan määrän lähes puolessa yrityksistä.[5] Suomessa yritysten velan kasvu on ollut hidasta, mutta velka suhteessa tuotannon tasoon on silti suurentunut. Toki yritysten rahoitusylijäämä on kasvanut globaalistikin, mm. Yhdysvalloissa. Tosin esimerkiksi Ruotsissa näin ei ole käynyt. Japanin, samoin kuin Suomen, yritysten rahoitusylijäämä on kuitenkin selvästi suurempi kuin esimerkiksi EU-maissa keskimäärin.

Kuvio 3.



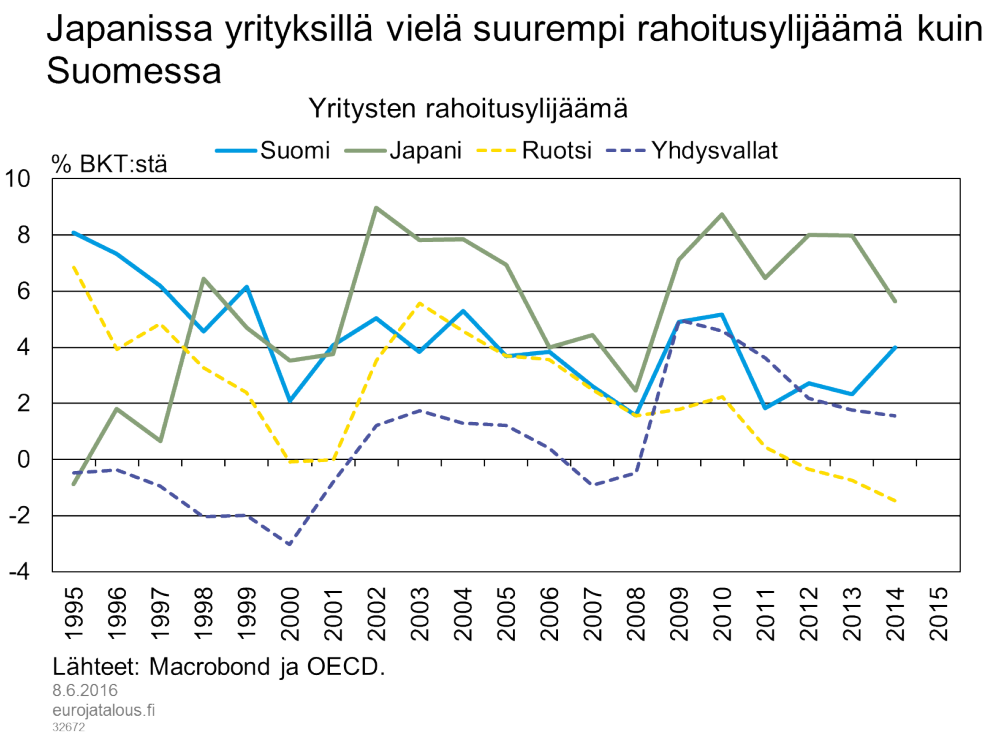
Suomeen verrattuna Japanissa aiemmin alkanut väestön ikääntyminen ja kotitalouksien vaatimattomammat sosiaalietuudet ovat osaltaan alentaneet Japanin kotitalouksien säästämisastetta eli säästön suhdetta käytettävissä olevaan tuloon. Maan säästämisaste on alentunut 1990-luvun alun runsaasta 10 prosentista samoihin lukemiin kuin Suomessa eli noin 1–2 prosenttiin (kuvio 4). Kehitys poikkeaa näin Yhdysvalloista, jossa kotitalouksien säästäminen on palannut talouskriisin jälkeen jokseenkin entiselle tasolleen. Ruotsissa kotitalouksien säästäminen on sen sijaan lisääntynyt taantumavuosina.

Kuvio 4.



Asuntoinvestoinnit ovat Japanissa vähäisiä, joten kotitalouksien rahoitusylijäämä on ollut Japanissa tuntuva alhaisesta säästämisasteesta huolimatta. Suomessa kotitaloudet ovat olleet pääosin alijäämäisiä. Japanin yksityisen sektorin vahva rahoitusylijäämä on kompensoinut julkisen talouden syvenevän alijäämän, ja myös vaihtotaseen ylijäämä on ollut vahva (kuvio 5). Suomessa erityisesti yritysten rahoitusylijäämä on hidastanut kansantalouden velkaantumista, eikä vaihtotase ole vajonnut tuntuvammin alijäämäiseksi.

Kuvio 5.

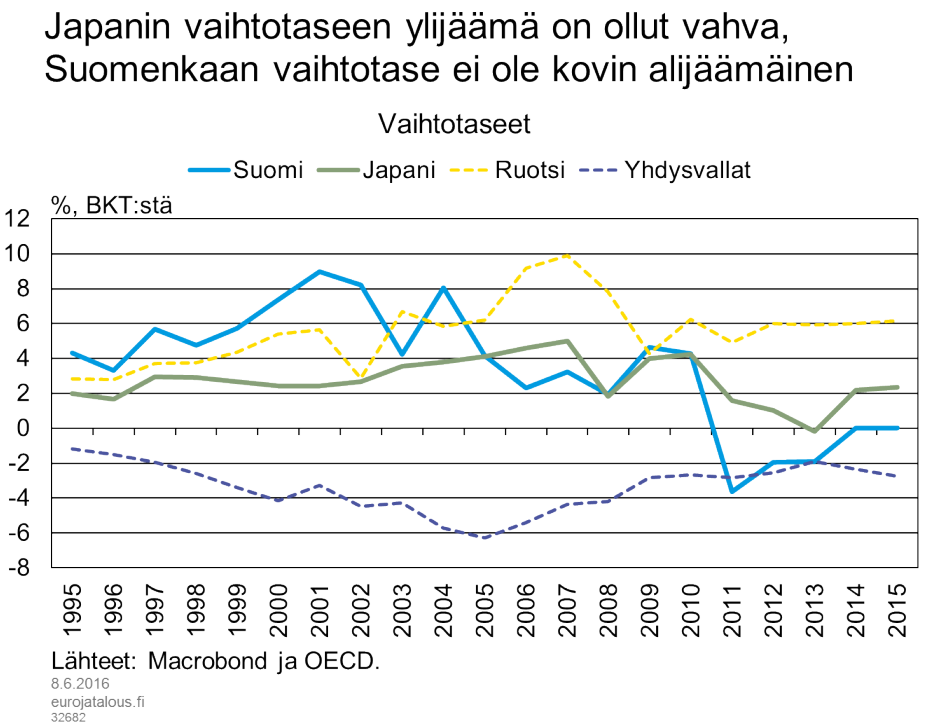


Mittavia julkisen talouden kestävyysongelmia

Väestön ikääntymisestä aiheutuvat ongelmat kohdistuvat voimakkaimmin julkisen talouden rahoitustilanteeseen. Julkisten palvelujen tarjonta ja sosiaalietuuksien mitoitus ovat toki kovin erilaiset Suomessa ja Japanissa. Esimerkiksi tiedetään, että etuusperäinen eläkejärjestelmä on Japanissa keskimäärin vähemmän antelias kuin Suomessa.[6] Kun myös hoivapalveluissa henkilökohtainen vastuu on Suomessa vähäisempi kuin Japanissa, ikääntymisen vaikutukset julkisiin menoihin ovat Japanissa suhteellisesti pienemmät kuin Suomessa. Silti ikääntymiseen liittyvien menojen kasvu on ollut Japanissakin nopeaa.[7]

Japanissa julkisen talouden perusjäämä on ollut jatkuvasti negatiivinen 1990-luvun lopulta saakka. Heikko talouskasvu ja samanaikainen elvyttävä finanssipolitiikka ovat johtaneet talouden epätasapainoon, kun verotulot ovat pienentyneet ja samaan aikaan julkiset menot ovat voimakkaasti lisääntyneet. Suomessa tilanne oli selvästi myönteisempi taantumaan saakka (kuvio 6). Vuoden 2009 jälkeen molemmissa maissa julkisen talouden perusjäämä on ollut negatiivinen. Julkisen talouden velkadynamiikan kannalta tilanne on molemmissa maissa heikko, sillä alijäämä on valtaosin rakenteellista. IMF:n mukaan Japanin rakenteellinen perusjäämä on lähivuosina arviolta 3 prosenttiyksikköä negatiivinen. Suomessa vastaava arvio on −1 prosentin tuntumassa.

Kuvio 6.



Japanin velkakehityksen taustalla on ollut samoja tekijöitä kuin Suomessa on odotettavissa kuluvalla ja seuraavalla vuosikymmenellä. Työikäisen väestön määrä ei enää lisäänny, tuottavuuden kasvunäkymät ovat heikot ja julkisessa taloudessa on rakenteellinen alijäämä.

Japanissa velka-aste on noussut kiihtyvällä vauhdilla 2000-luvun alkupuolella ja erityisesti taantumavuosien jälkeen velkaantuminen on kasvanut nopeasti ja on nyt noin 240 % suhteessa BKT:hen. Toki Japanissa niin kuin Suomessakin julkisen sektorin saamiset, joista valtaosa on eläkerahastoja, ovat kuitenkin tuntuvia. Japanissa nämä saamiset ovat jokseenkin puolet velasta. Suomessa ne ovat edelleen hieman suuremmat kuin julkinen velka. Japanin julkisen talouden velkadynamiikkaan on vaikuttanut voimakkaasti myös inflaation hidastuminen. Inflaatio hiljeni 1990-luvun puolivälin jälkeen noin 1½ prosentista keskimäärin nollaan vuosina 1996–2015.

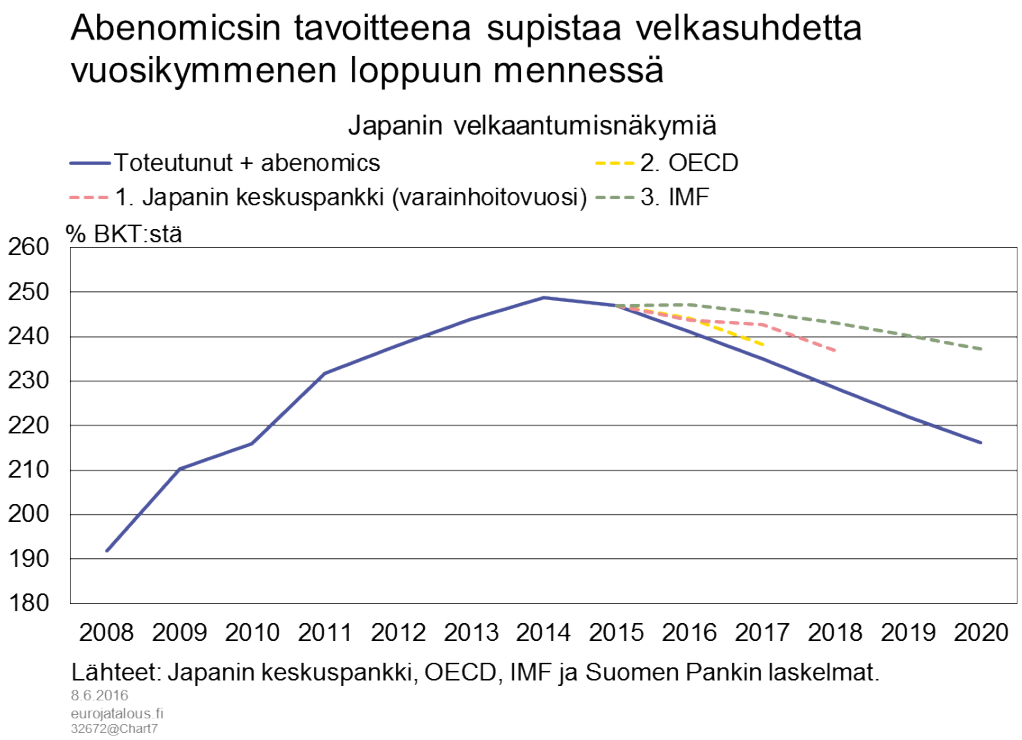
Lähivuosien velkakehitys riippuu molemmissa maissa politiikkatoimien lisäksi sekä rakenteellisista toimista että inflaation kehityksestä. Japanissa työmarkkinoiden toimintaan ja työvoiman tarjontaan samoin kuin julkisten menojen kasvun hillitsemiseen suunnattujen toimien odotetaan pysäyttävän velka-asteen nousun lähivuosina.

Japanissa harjoitettavan talouspolitiikan, abenomicsin, tavoitteena on pysäyttää maan velkaantuminen lähivuosina ja supistaa velkasuhdetta vuosikymmenen loppuun mennessä (kuvio 7). Tavoitteena on saavuttaa sekä 2 prosentin reaalinen BKT:n kasvu että 2 prosentin

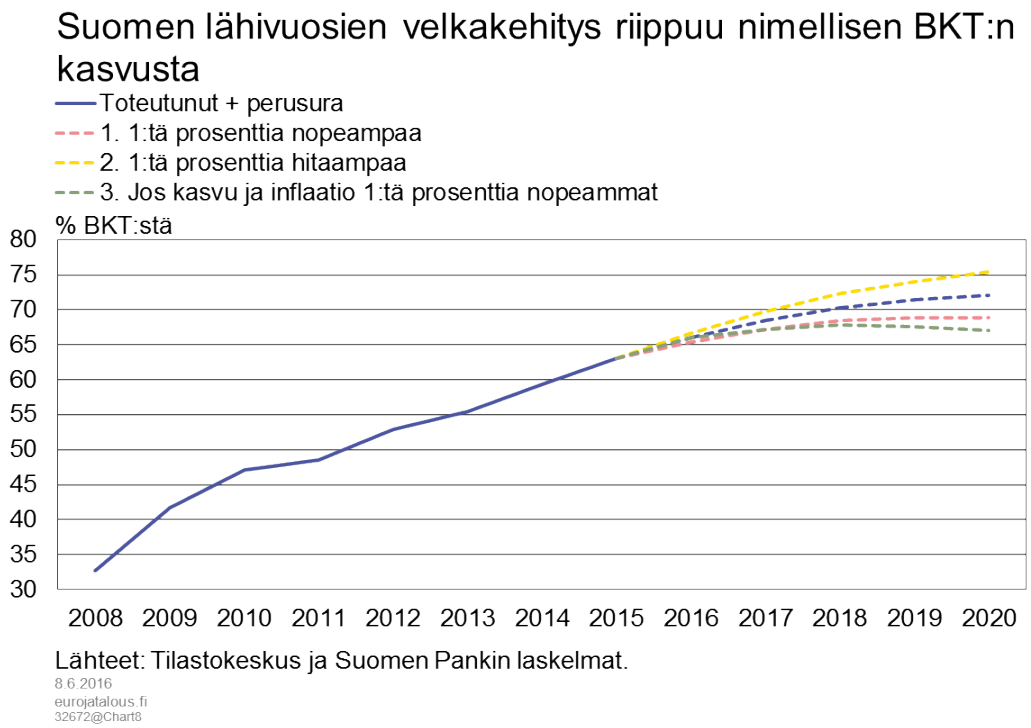
vuotuinen inflaatio.[8] Toistaiseksi asetettuja tavoitetta ei ole kyetty saavuttamaan, eivätkä lähivuosien näkymät lupaa ainakaan välitöntä käännettä parempaan. Kun velkadynamiikan kehitystä tarkastellaan OECD:n, IMF:n tai Japanin keskuspankin kasvu- ja inflaatioennusteiden avulla, havaitaan, että velkaantumisen taittuminen on tätä hitaampaa. Ero aiheutuu ennen kaikkea siitä, mitä oletetaan inflaation ja talouskasvun kehityksestä.

Suomen lähivuosien velkakehitys riippuu niin ikään paljon nimellisen BKT:n kasvusta. Jos lähivuosien inflaatio olisi nyt arvioidun 1 prosentin sijaan nollan tuntumassa vuosina 2016–2020, velka-aste kohoaisi selvästi nyt arvioitua nopeammin (kuvio 8). Toisaalta inflaation kiihtyminen 2 prosentin tuntumaan auttaisi selvästi julkisen velkaantumisen vakauttamisessa. Jos vielä talouskasvu nopeutuisi 1 prosentin verran 2 prosenttiin, julkinen velkaantuminen alkaisi vähentyä jo lähivuosina.

Kuvio 7.



Kuvio 8.



Katsaus Japaniin korostaa rakenteellisten toimien merkitystä

Suomi on nyt keskellä samanlaisia ongelmia, joiden kanssa Japani on paininut jo toista vuosikymmentä. Väestö ikääntyy, eikä hidas talouskasvu tuota tarpeeksi rahoitusta kasvavien julkisten menojen kattamiseen. Julkisen talouden velkaantuminen uhkaa kasvaa kestämättömäksi.

Taantuman myötä hidastunut talouskasvu on globaali ilmiö. Sen seuraukset ovat kuitenkin erityisen kohtalokkaita maille, joihin kohdistuu samanaikaisesti omia rakenteellisia muutoksia. Näistä muutoksista nopea ikääntyminen on kustannuksiltaan ja muilta vaikutuksiltaan dramaattinen. Yritykset eivät lisää tuotantokapasiteettia, kun työvoiman saatavuusnäkymät ovat heikot. Kotitaloudet puolestaan eivät voi luottaa elintason nousun jatkuvan. Riski verotuksen kiristymisestä pitää odotetut elinkaaritulot vähäisinä ja hidas inflaatio velan reaaliarvon suurena. Näissä oloissa voimakas elvytyskään ei näytä ainakaan Japanin kokemusten perusteella arvioituna lisäävän talouskasvua.

Suomessa ikääntymisen vaikutus on pidemmällä aikavälillä selvästi pienempi kuin Japanissa. Tämä johtuu paljolti siitä, että Suomessa maahanmuutto on pitänyt yllä väestönkasvua. Sen odotetaan myös väestöennusteessa estävän työikäisen väestön määrän yhtä voimakkaan pienenemisen. Toinen merkittävä tekijä on naisten huomattava osallistuminen työhön. Vaikka Japanissa naisten työhönosallistumisaste on keskimäärin sama kuin Suomessa, on työpanoksella mitattu ero suuri,

sillä yli kolmannes naisista on osa-aikaisissa työsuhteissa.

Suomen talouspolitiikan kannalta Japanin tilanteen tarkastelu korostaa rakenteellisten toimien merkitystä. Jos päätökset talouden rakenteen uudistamisesta jäävät pitkälle tulevaisuuteen, siitä voi aiheutua kasvu- ja työllisyysmenetyksiä, joiden kustannukset Japanin kokemusten perusteella arvioituina näyttävät voivan muodostua suuriksi.

Viitteet

1. Japanin 1990-luvun taloustilanteesta ja talouspolitiikasta, ks. Vanhala, Juuso (2009) Japanin talouspolitiikka 1990-luvun taantumassa. BoF Online 4/2009. ↑
2. Elintason kehitykseen vaikuttavat tuotannon ohella myös, miten ulkomaille suuntautuvat sijoitukset tuottavat ja miten ulkomaankaupan vaihtosuhde kehittyy. Osoittautuu, että näiden tekijöiden huomioon ottaminen ei juuri muuta vertailua. ↑
3. OECD (2015) OECD Economic Surveys, JAPAN. Huhtikuu 2015. ↑
4. Pitkän aikavälin laskelmasta tarkemmin, ks. Mäki-Fränti, Petri (2015) Rakenteellisen tekijät hidastavat pitkän aikavälin kasvua. Kansantaloudellinen aikakauskirja 3/2015. ↑
5. Shirakawa, Masaaki (2013) Toward strengthening the competitiveness and growth potential of Japan's economy. Puhe 28.2.2013. ↑
6. Ks. esim. Eläketurvakeskuksen muistio (2012) Japanin eläkejärjestelmä. ↑
7. Ks. esim. OECD (2015) OECD Economic Surveys, JAPAN. Huhtikuu 2015. ↑
8. Abenomicsista tarkemmin, ks. Oinonen, Sami (2016) Abenomics: kolme vuotta – suuri laiva kääntyy hitaasti. Euro & talous 1/2016. ↑

Asiasanat

ikääntyminen, Japani, julkinen talous, Suomi